

Інститут суспільних досліджень

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОУН У БОРОТЬБІ З НІМЕЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

Південно-східне представництво
Центру досліджень визвольного руху

КРАЄЗНАВЧА СЕРІЯ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКА
ОУН
У БОРОТЬБІ
З НІМЕЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ**

(документи та матеріали)

За редакцією к.і.н. Володимира Панченка
Упорядники: Юрій Щур, Артур Середін

Дніпропетровськ
2010

Дніпропетровська ОУН у боротьбі з німецькою окупацією
(документи і матеріали) / В. Панченко, Ю.Щур, А.Середін. –
Дніпропетровськ, 2010. – 48 с. Надруковано в типографії “Свідлер”

**Пам'яті
Дмитра Куделі
присвячується**

ЗМІСТ

Панченко В. Вступне слово.....	4
Щур Ю. ОУН на Дніпропетровщині у боротьбі з німецьким тоталітаризмом.....	6
Регей В. Від Сяну до Дніпра: Причинки до історії Південної похідної групи ОУН (фрагмент).....	25
Документи органів державної безпеки СРСР про діяльність ОУН на Дніпропетровщині під час німецької окупації.....	34

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

ВСТУПНЕ СЛОВО

Інститут суспільних досліджень хоче запропонувати шановному читачеві нову серію – краєзнавчу. Власне, не можна сказати, що раніше ми нехтували цією тематикою. Адже і робота співробітників Інституту з вивчення минулого Дніпропетровська та з'ясування реального, а не ідеологічного, початку нашого міста, і підтримка археологічних розкопок фортеці на Старій Самарі, і видання мемуарів професора І.Ф. Ковальвої – це все справи, що безпосередньо стосуються нашого краю. Проте у нас увесь час існувало відчуття певної неповноти. Своїм завданням Інститут суспільних досліджень ставить як науковий пошук, так і популяризацію його результатів. Адже можна написати масу розумних книг, проте якщо ти не зумів донести цю інформацію людям, то для чого ти працював? Сподіваюся, що частково ми виконуємо завдання популяризації за допомогою газети «Експедиція XXI» (www.exp21.com.ua). Редакція не раз із задоволенням надавала шпальти газети професорам В.С. Савчуку, І.Ф. Ковальвої, Г.К. Швидько, А.І. Божкову, А.І. Вінникову та багатьом іншим відомим науковцям. Але цілком очевидно, що формат газетної статті вимагає легкості викладу, відсутності посилань тощо. Тому краєзнавча серія, яку ми пропонуємо, має зайняти нішу між солідними академічними виданнями та популярною публіцистикою, поєднуючи науковість та невеликий обсяг інформації.

Інститут суспільних досліджень сподівається, що серія зустріне прихильні відгуки шанувальників історії краю. Найбільшою втіхою для нас буде, якщо ці видання трохи допоможуть шкільним вчителям, які часто, особливо в сільських районах області, відрізані від можливості отримувати сучасну наукову інформацію.

Першими книгами краєзнавчої серії стануть «Дніпропетровська ОУН у боротьбі з німецькою окупацією. Документи та матеріали», яку Ви тримаєте в руках, та «Посамар'я у XVII – XVIII ст.: нариси з історії» Ю. Чайковської. Власне, Інститут і надалі буде звертатися до тем, які малодосліджені в нашій історіографії, тем,

які викликають дискусії у суспільстві. Люди цікавляться серйозними проблемами і потребують високого рівня обговорення попри те, що жовті таблоїди переконують: «Потрібні тільки історії з інтимного життя поп-зірок!». Ще 6 років тому ми проводили конкурс серед старших школярів на тему «Чи було українське козацтво лицарською спільнотою», а тепер вже очевидним є і зв'язок з воєнним людом Європи і сама сутність козака як бійця і водночас громадянина, і вже напівдемонтовано радянський міф про те що козаки – «ето беглие крепостные»...

На наше глибоке переконання, такі дискусії мають вестися з опорою на джерела та дотриманням наукової коректності. Політичні переконання не повинні приходити в науку. Очевидно, що для багатьох мешканців області саме існування ОУН на Дніпропетровщині в роки Другої світової війни буде відкриттям. І досі надзвичайно сильним є стереотип про виключно західноукраїнське походження ОУН, хоча стосовно тієї ж Дніпропетровщини не раз з'являлися публікації П. Хобота, Д. Куделі, І. Шахрайчука, М. Слободянюка, І. Іванченка та інших авторів. Цю книгу ми хотіли би присвятити світлій пам'яті Дмитра Куделі – дослідника, який разом із П. Хоботом ще на зорі незалежності звернувся до вивчення націоналістичного руху на Дніпропетровщині і встиг до своєї трагічної загибелі зробити дуже багато. Починає книгу текст запорізького історика Ю. Щура, дисертація якого присвячена діяльності ОУН на Наддніпрянщині. Далі шановний читач може познайомитися з інформацією одного з тих людей, які творили ОУН на Дніпропетровщині – В. Регея. Інший погляд – радянської системи, відображається документами НКВС, які ми передруковуємо зі збірника, виданого фахівцями Федеральної служби безпеки (Росія) та кількома свідченнями осіб (віднайдені Д. Куделею та П. Хоботом), заарештованих у Дніпропетровську за підозрою у належності до ОУН.

Директор Інституту суспільних досліджень
Володимир Панченко
Щур Ю.

ОУН на Дніпропетровщині у боротьбі із німецьким тоталітаризмом

22 червня 1941 р. розпочалася німецько-радянська війна, яка докорінно змінила життя українців. У перші місяці війни, коли Червона армія тотально відступала на усіх фронтах, з'явився шанс на відновлення державної самостійності України. З цією метою на Наддніпрянщину вирушили члени похідних груп ОУН-б (бандерівців) – своєрідної підпільної армії – які повинні були ініціювати відновлення суспільно-політичного і громадського життя на залишених радянською владою територіях.

На Східну Україну вирушили три основні похідні групи ОУН-б: північна (провідник М. Климишин), середня (М. Лемик) та південна (Т. Симчишин), загальною кількістю, за даними В. Кука, понад 5 тисяч осіб. Кожній групі призначено конкретну територію діяльності. Члени груп забезпечувалися топографічними картами, довідниками, путівниками тощо¹.

У перші місяці окупації німецьке військове командування не перешкоджало членам похідних груп в їх роботі, використовуючи оунівців для організації місцевої цивільної адміністрації. Члени організації займали керівні посади в обласних, міських та районних управах, господарських та культурно-освітніх установах, використовувалися як перекладачі, займалися організацією української міліції². Ситуація змінилася після приїзду на окуповані території цивільної німецької адміністрації й репресивно-карального апарату (гестапо й СД)³. Посилення репресій проти членів ОУН-б, як на Західній Україні, так і на Наддніпрянщині спосте-

¹ Кук В. Державотворча діяльність ОУН у 1941 році. Акт відновлення Української Держави від 30 червня 1941 року // Народознавчі зошити. — 2002. — № 5–6. — С. 393.

² Ходанович О. Діяльність похідних груп ОУН у роки німецько-фашистської окупації України (1941–1942 рр.) // Національні рухи Опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. — К.: Б.в., 2005. — С. 25

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 68.

рігалось після відмови С.Бандери і Проводу ОУН-б відкликати Акт відновлення Української Держави, проголошений 30 червня 1941 р. у Львові⁴.

До Дніпропетровської області похідна група на чолі із Т. Семчишином (псевдонім – „Річка”) прибула, коли ще тривали бої за обласний центр. До групи входили (окрім „Річки”): З. Матла, референт зв'язку В. Регей („Кіт”), лікарка А. Регей (сестра „Кота”), зв'язкові О. Венгринович і П. Стадник, ройова Т. Плаксій („Змійка”), Г. Бійовська, П. Рожко та К. Німець⁵.

20 серпня 1941 р., після зайняття німцями Дніпропетровська, члени похідної групи увійшли у місто, де для них вже була підготовлена конспіративна квартира по пр. Карла Маркса, неподалік від Дніпра. Саме це помешкання стало першою штаб-квартирою Крайового Проводу ОУН Південноукраїнських земель (КП ОУН ПдУЗ). Про завдання, які стояли перед оунівцями дізнаємось із рішень першого засідання КП ОУН ПдУЗ на чолі із З. Матлою („Святославом Вовком”), яке відбулося 3 вересня 1941 р. у Дніпропетровську. Націоналісти планували створити міцну підпільну організацію, яка б показала українським народним масам свою силу, авторитет, ідейність і здобула довіру у народу. Крім того, члени ОУН-б повинні були провести широку роз'яснювальну роботу з метою поборювання впливу більшовизму. Ця робота мусила мати політично-пропагандистський і громадсько-суспільний характер й бути звернена одразу проти радянського й німецького імперіалізмів. Також наголошено на організації акцій оборонного характеру, спрямованих на захист українського народу від терору й визиску окупантів⁶.

⁴ Кучер В. Спроба ОУН відродити незалежну українську державу // 65-та річниця проголошення Акту відновлення української Держави 30 червня 1941 року. Збірник документів. — К.: УВС, 2006. — С. 32-33.

⁵ Іванченко І. Діяльність Похідних груп ОУН на Дніпропетровщині в роки II-ої світової війни. — Севастополь: СТ Просвіта ім. Т. Г. Шевченка, 2003. — С. 30.

⁶ Слободянюк М., Шахрайчук І. Рух Опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни — Дніпропетровськ: ВКФ „Оксамит-Текс”, 2004. — С. 199.

Приблизно тоді ж було створено керівні органи ОУН-б. Крайовий провід очолив З. Матла, організаційним референтом було призначено Т. Семчишина. До проводу також належали підреферент з жіночих справ Г. Бійовська, Тучапський та Галамай. При проводі працювали активні просвітяни К. Мешко та В. Худенко. Першим обласним провідником став В. Регей, після його арешту провід очолювали Т. Онишкевич („Галайда”), П. Олійник („Морозенко”), В. Гадада („Юрко”), К. Федорук („Лемко”) та „Лисенко”⁷.

Вдалою була організація органів самоврядування на Дніпропетровщині. На початку вересня 1941 р. у м. Дніпропетровськ, у приміщенні колишнього обласного виконавчого комітету по вул. Комсомольській відбулася нарада місцевої національно свідомої інтелігенції, що була ініційована професором Дніпропетровського транспортного інституту П. Олійниченком та крайовим провідником ОУН З. Матлою. На нараді було обрано склад Обласної управи на чолі з П. Олійниченком, заступником якого став один з керівників націоналістичного підпілля В. Регей. Відділ освіти облуправи був цілком укомплектований місцевими націоналістами. Начальником відділу став П. Козар⁸. Створення цієї адміністрації відбулося за згодою військового коменданта Дніпропетровська фон Альберті, від якого новообраний обласний голова отримав документ, в якому йшлося про те, що Україна буде прийнята в сім'ю європейських народів. Комендант надав такий документ згідно з інструкцією Верховного командування вермахту (ОКГ) від 11 вересня 1941 р. Цим планувалося завоювати симпатії українців під час боїв за Київ⁹. У перші дні існування обласної управи було виготовлено гербову (з три-

⁷ Іванченко І., вказана праця. — С. 45.

⁸ Там само. — С. 32.

⁹ Слободянюк М., Шахрайчук І., вказана праця. — С. 200.

зубом) печатку з написом лише українською мовою: „Українська Держава. Дніпропетровська Обласна Управа”¹⁰.

У контексті Акту відновленні Української Держави, крім Дніпропетровська, було утворено міські управи в Кривому Розі, Нікополі, Дніпродзержинську тощо¹¹. Новостворені управи проводили жваву роботу з українізації громадського життя. Постанова № 14 Нікопольської міської управи від 17 листопада 1941 р. зобов'язувала всі справи в українських установах, закладах і організаціях вести українською мовою, нею ж послуговуватися у розмовах з відвідувачами. Вивіски та оголошення повинні були бути українською та німецькою мовами¹². У Кривому Розі відбулося перейменування деяких вулиць, зокрема провулок Петровського рішенням міської управи від 15 листопада 1941 р. став носити ім'я першого голови ОУН Є. Коновальця¹³.

Важливу роль члени ОУН-б відводили агітації та пропаганді. Розуміючи, що одним з факторів успішної роботи є наявність власних ЗМІ, прибувши на Наддніпрянщину, члени ОУН-б ініціювали створення українських часописів і газет. У перші місяці німецької окупації, коли ще не було гострої цензури, більшість новостворених газет відображали події з позицій українського державотворення. Редакції багатьох видань Наддніпрянщини стали, по суті, зв'язковими пунктами оунівської мережі¹⁴. На початку німецької окупації було створено 115 газет, зокрема, „Вільна Україна” у Дніпропетровську та „Дзвін” у Кривому Розі¹⁵. Восени 1941 р., коли підпільна

¹⁰ Архів Південно-східного представництва Центру досліджень визвольного руху (АПС ЦДВР). — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 11.

¹¹ Іванченко І., вказана праця. — С. 33.

¹² Обов'язкова постанова № 14 Нікопольської Міської Управи від 17/XI – 1941 р. // Промінь. — 1941. — 23 листопада.

¹³ Ухвала по Криворізькій Міській Управі, 15 листопада, року 1941 // Дзвін. — 1941. — 3 грудня.

¹⁴ Коваль В. Не дискутувати, а викривати — Нью Йорк : Б.в., 1952. — С. 24.

¹⁵ Шанковський Л. Похідні групи ОУН: причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр. — Мюнхен : Український самостійник, 1958. — С. 7-8.

сітка ОУН-б на Наддніпрянщині була частково розконспірована, були заарештовані й розстріляні співробітники редакцій кількох газет, зокрема й криворізького „Дзвону”¹⁶. Більшість газет перейшла на угодівські позиції, лише невелика частина працювала напівпідпільно. Крім офіційних газет, виходили друком і організаційні часописи ОУН. Крайовий Провід ОУН на південноукраїнських землях видавав газету „Вісті”¹⁷.

Було організовано мережу підпільних типографій, де друкувалися книги, листівки, відозви тощо. Власну друкарню мав КП ОУН ПдУЗ. Вона працювала у м. Нижньодніпровськ. Менша друкарня недовго працювала у с. Діївка-2¹⁸.

Після відмови Проводу ОУН відкликати Акт відновлення Української Держави німецька окупаційна влада вживала найсуворіших репресій проти націоналістів. У таких умовах створення оунівської мережі супроводжувалося організацією супутніх структур. Цьому процесу опосередковано сприяла нова влада, яка принесла з собою величезні зміни не лише в політичне, а й у громадське й культурне життя України. Одним з нових явищ в українському суспільстві стало виникнення великої кількості місцевих і загальноукраїнських громадсько-політичних та інших об'єднань та організацій. Активні громадяни почали створювати організації, які мали сприяти відновленню або зміні культурно-освітнього, соціально-економічного, політичного та інших аспектів життя у відповідності із власними поглядами і прагненнями. Оунівці, в свою чергу, намагалися використати ці організації для легального прикриття пропаганди самостійницьких ідей серед населення Наддніпрянщини. Німецькі донесення відзначали, що члени ОУН-б намагаються розставити своїх людей у неполітичних

¹⁶ Коваль В., вказана праця. — С. 25.

¹⁷ З наших пресових видань // Ідея і Чин. — 1943. — № 2. — С. 2.

¹⁸ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) — Львів : Центр досліджень визвольного руху ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. — С. 43.

організаціях з метою проведення роботи в націоналістичному дусі. Особлива увага приділялася товариству „Просвіта”¹⁹.

На Дніпропетровщині поруч з цим у П. Олійніченка виникла ідея створення українських клубів, з визначеною статутом метою: „національне виховання українського народу шляхом театральних вистав, бесід, лекцій, рефератів”²⁰. У „Огляді” суспільно-політичної ситуації на південноукраїнських землях за квітень-травень 1942 р. КП ОУН ПдУЗ дав наступну характеристику українському клубу (у документі – „український будинок”): „Просвіту” у Дніпропетровщині закладати не вільно. Натомість дозволено місцевим Управам відкрити Українські будинки, за діяльність яких покладено відповідальність на голів місцевих управ. Різниця між Просвітою і Українським Будинком є та, що „У.Б.” не вільно мати членів, не вільно розтягати діяльності на інші терени та мати зв'язок з вищими центрами. Роль „У.Б.” є подібна до сільських клубів. Постають звичайні гуртки”²¹.

Дніпропетровський український клуб нараховував від 100 до 200 членів. При ньому функціонували три оркестри, драматичний гурток, хорова капела і капела бандуристів. Також було виділено приміщення для гри в шахи, більярд. Працювала бібліотека.

Незважаючи на досить жваву роботу, український клуб у Дніпропетровську так і проіснував напівлегально, оскільки німецька влада не дозволила зареєструвати підготовлений комітетом Статут. У січні 1942 р. приміщення клубу було забране для потреб німецької армії. Саму організацію перетворено на товариство „Просвіта”, яке очолив П. Козар. Товариство проіснувало до березня 1942 р.²² Один із місцевих прихи-

¹⁹ Слободянюк М., Шахрайчук І., вказана праця. — С. 202-203.

²⁰ Куделя Д., Хобот П. Легальні канали поширення ідеології Організації Українських Націоналістів (революційної) в Дніпропетровській області під німецькою окупацією у 1941–1944 роках // АПС ЦДВР. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 18.

²¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 348. — Арк. 37.

²² Куделя Д., Хобот П., вказана праця. — Арк. 18.

льників ОУН Г. Максименко на допиті в НКВС свідчив: „В клубе, который в последствии был переименован в «Просвиту», было проведено несколько концертов и подготовлено к постановке ряд националистических пьес. Официально руководителем «Просвиты» был Иван Сокил, фактически – Василий Худенко (член ОУН-б – авт.). В оформлении пьес принимал участие художник-националист Евдущенко»²³.

Майже аналогічною була ситуація і у інших містах Дніпропетровської області. Осередки „Просвіти” були поширені у Нікополі та в Нікопольському районі (м. Марганці, селах Покровському й Червоногригоровці). До правління нікопольської „Просвіти” належала активна діячка ОУН, член похідної групи У. Тимченко (У. Дида-Целевич) та члени ОУН Т. Кисіль (керівник відділу освіти міської управи) й Ф. Вовк (керівник земельного відділу), а до контрольної комісії обрано голову управи Г. Струковатського. Плідно працювали члени ОУН і через Софіївську „Просвіту”.

Окрім українського клубу, при обласній управі у перших числах грудня 1941 р. було утворено Український національний комітет. Його метою було „проникнення до всіх органів німецьких установ і через своїх представників здійснювати там націоналістичну роботу, головним чином серед української інтелігенції міста”. Очолив комітет голова обласної управи професор П. Олійниченко. При національному комітеті був утворений відділ „Червоного хреста”, який мав на меті: надавати матеріальну допомогу сім'ям військовополонених; звільняти українців з таборів й проведення серед них націоналістичної роботи; підбір, вербування з їх числа кадрів для ОУН²⁴.

За усією організаційною роботою членів ОУН-б намагалися уважно стежити німецькі спецслужби. Налагодження націоналістами підпільної мережі на Наддніпрянщині було

²³ Державний архів СБУ, Дніпропетровськ. — Ф. кримінальних справ. — Спр. П-24502. — Т. 1. — Арк. 20.

²⁴ Куделя Д., Хобот П., вказана праця. — Арк. 19.

для німецької влади несподіваним. Німці були переконані, що протягом більш як двадцятирічного радянського панування в українського населення було знищено будь-які національні почуття й будь-який потяг до незалежності та політичної ініціативи. 14 серпня 1941 р. німецькі органи влади з тривогою зазначали, що похідні групи ОУН-б інтенсивно розширюють свою пропагандистську діяльність на користь „створення незалежної і соборної Української держави”. Щоб перешкодити цій діяльності, німецька влада переслідувала націоналістів із Заходу й спочатку силою повертала їх до Львова²⁵.

Зрозумівши, що такі дії не вирішують проблеми, восени 1941 р. німецька розвідка, з метою покласти край намірам українських націоналістів, звернулася до командування армії з проханням дозволити „прибрати цих людей до рук”. У зв'язку з цим було видано спеціальну інструкцію від 9 листопада 1941 р., яка містила вказівки щодо боротьби з партизанами, комуністами й солдатами Червоної армії, а також рекомендовано вважати „... надалі небажаними особами українських політичних агентів руху Бандери ... за якими вести спостереження і на випадок здійснення політичної діяльності – арештувати”²⁶. Через два тижні після цього Айнзацкоманда С/5 СД видала більш радикальний наказ № 12432/41 в якому йшла мова про підготовку рухом Бандери повстання у Рейхскомісаріаті „Україна” з метою створення незалежної України. Щоб не допустити цього, всі члени ОУН-б повинні бути „негайно заарештовані й після ґрунтового допиту таємно ліквідовані як грабіжники”²⁷. Німецькі спецслужби не оминули увагою й громадські організації, які були для націоналістів легальною базою й прикриттям. Наприкінці 1941 р. було посилено нагляд за всіма українськими товариствами й заборо-

²⁵ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. — Париж ; Нью Йорк ; Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 1993. — С. 127, 137-139.

²⁶ Сергійчук В. Діяльність підпілля ОУН на Сході України // Визвольний шлях. — 1995. — № 8. — С. 96б.

²⁷ Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів / [упоряд. О. Дзюбан]. — Львів ; К. : Літературна агенція „Піраміда”. — С. 435.

нено будь-які публічні зібрання, за винятком попередньо дозволених, заборонялося створення будь-яких нових національних товариств. Усі громадські організації, від Українського червоного хреста до спортивних клубів, переслідувалися, а в кінцевому результаті були розпущені²⁸.

На території Наддніпрянщини прокотилася нова, більш цілеспрямована, хвиля арештів членів і симпатиків ОУН. Найбільшого погрому зазнало підпілля в індустріальних районах Східної України, зокрема на Дніпропетровщині, Криворіжжі й Донбасі²⁹. У Дніпропетровську перші арешти відбулися 16 вересня 1941 р., коли було заарештовано активних членів ОУН-б В. Регея, А. Регей, Т. Патроник, З. Матлу тощо (загалом – біля 20 осіб)³⁰.

Паралельно з цим відбувся наступ на здобутки адміністративного будівництва. На зміну лояльним військовим командантам приходять німецькі адміністративні працівники, які негативно віднеслися до українського самоврядування. У Дніпропетровську, зокрема, наприкінці жовтня (або на початку листопада) 1941 р. було вилучено печатку обласної управи з крамольним для німців написом „Українська держава”.

У січні 1942 р. німецькі спецслужби провели „зачистку” підпілля на Криворіжжі, де були знищені оунівці С. Шерстюк, Г. Максимець, М. Пронченко, І. Потапенко та інші. Тоді ж були заарештовані Т. Семчишин, Я. Потічний, І. Салаяк, М. Павлишин тощо³¹. У Проводі ОУН розуміли складність ситуації, через що весною 1942 р. формується новий КП ОУН ПдУЗ на чолі із В. Куком („Степаном”), який прибуває на терен генерал-комісаріату Дніпропетровськ на-

²⁸ Слободянюк М., Шахрайчук І., вказана праця. — С. 208.

²⁹ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] — К.: Генеза, 1996. — С. 248.

³⁰ Регей В. Від Сяну до Дніпра. Причинки до історії Південної похідної групи ОУН 1941–1942 рр. // Визвольний шлях. — 1995. — № 5. — С. 1150.

³¹ Хобот П., Куделя Д. Діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) бандерівців на Дніпропетровщині в роки німецької окупації (1941–1944) // Бори сфен. — 1994. — №1. — С. 12.

прикінці травня того ж року. Окремо прибуває на Дніпропетровщину організаційний референт П. Дужий („Арсен”). До складу проводу увійшли: ідеологічний референт О. Логуш („Іванів”), керівник Служби безпеки Я. Петренко-молодший („Граб”), військовий референт М. Медвідь („Карпович”). На думку Д. Куделі, до проводу належав, як провідник юнацтва, К. Федорук („Лемко”). До південного краю, за організаційним територіальним розподілом входили Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська, Херсонська, Миколаївська, Одеська області, а також Крим, Кубань та підрумунська „Трансістрія”. Центром проводу обрано Дніпропетровськ³².

Структура Дніпропетровського обласного проводу виглядала наступним чином. Криворізький окружний провід після загибелі С. Шерстюка очолювали В. Кривошапка („Козик”) та В. Гадада. У самому Кривому Розі на чолі ОУН-б стояв М. Захаржевський („Олесь”). У Широківському районі працював Г. Ільченко, у Солонянському – „Шура Чорнояренко”, П’ятихатському і Божедарівському – К. Федоряка.

Плідно проводили націоналістичну роботу оунівці у Дніпродзержинську (керівники С. Держко, В. Гадада), Нікополі (окружні провідники М. Лук’янів, П. Микитенко, районний – Ф. Вовк). Організатором підпілля у Нижньодніпровську був С. Макух („Роман”), підрайонним провідником Діївки – І. Диравко. Підпілля на Діївці-1 очолював М. Білецький, Діївці-2 – П. Дворнік³³.

Від літа 1942 р. активізувалося видання місцевих оунівських часописів, зокрема й на території, що перебувала під юрисдикцією КП ОУН ПдУЗ: „Вісті” (м. Дніпропетровськ), „За державність”, „Чорноморський вісник” (провід ОУН-б Трансістрії, м. Одеса), „За самос-

³² Куделя Д. Дніпропетровці в Українській повстанській армії: доповідь на науково-практичній конференції до 60-річчя УПА (6 жовтня 2002 р., м. Київ) // АПС ЦДВР. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 32.

³³ Іванченко І., вказана праця. — С. 46–47.

тійну державу”, „Молода Україна” (красвий провід південноукраїнських земель, м. Одеса)³⁴.

Серед загальноукраїнських заходів ОУН-б, які були проведені на Наддніпрянщині і Дніпропетровщині зокрема, найпомітнішими, за визначенням самих членів націоналістичного підпілля, були: організована акція проти вивозу молоді на примусові роботи до Німеччини, акція проти вислужництва німцям з боку місцевих людей та агітація за збирання й переховування врожаю від окупаційної влади³⁵. Під час проведення першої акції було видано листівку із закликом до українців зберегти українську молодь від вивозу до Німеччини. Листівка також містила залик до росіян-працівників поліції сприяти молоді ухилятися від вивезення³⁶.

Окремо варто виділити діяльність спеціальної служби розвідки та контррозвідки ОУН-б – референтури Служби безпеки. За свідченнями В. Кука, до завдань Служби безпеки у період німецької окупації входило вивчення методів роботи німецької розвідки. З цією метою працівників референтури засилали для роботи в органи німецької розвідки та контррозвідки. Якщо на початковому етапі функціонування націоналістичного підпілля на Наддніпрянщині антинімецькі заходи Служби безпеки носили здебільшого пасивний характер (це було зумовлено загальною тактичною лінією ОУН-б того часу), то з 1942 р. робота оунівської спецслужби активізувалася. Зокрема, восени 1942 р. за вказівкою представника Проводу ОУН-б М. Прокопа на засіданні у Києві було ухвалено рішення про створення спеціальних агентурних груп для збору інформації про німецьку окупаційну владу та спецслужби. Кожний референт Служби безпеки мав двічі на місяць подавати керівництву звіт про роботу німецьких карально-репресивних

³⁴ Галузевий державний архів СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 20. — Арк. 277; *Стасюк О.*, вказана праця. — С. 241-256.

³⁵ Архів Центру досліджень визвольного руху. — Ф. М. Лебеда. — О.з. 172. — Арк. 3.

³⁶ Державний архів Запорізької області. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 8729. — Арк. 31-32.

органів, проведені ними арешти або розшукові заходи, про осіб, запідозрених в агентурних стосунках, або тих, що офіційно співпрацювали з окупантами. Збір подібної інформації допомагав виводити підпільників з-під ударів німецьких спецслужб³⁷.

Спецслужба ОУН постійно проводила операції зі знищення агентів, що брали участь в антиукраїнських акціях: українських помічників СД, членів охоронних підрозділів, радянських агентів на німецькій службі. Після проведених замахів члени націоналістичного підпілля поширювали листівки із закликом до населення допомагати українським революціонерам, а в окремій листівці містилися погрози: „На терор відповімо терором”.

Референтом Служби безпеки при краєвому проводі південноукраїнських земель був І. Білик („Кость”). Під його керівництвом у 1943 р. вдалося звільнити в’язнів з концтаборів в Ігрени, Мелітополі, Кривому Розі та отримати харчі для підпільників з німецьких магазинів. У серпні 1943 р. він організував кілька успішних замахів проти працівників гестапо та їх прислужників. Розмах акції занепокоїв німецьку окупаційну владу. На території Південної України було проголошено розшук „Костя” та його групи. Занепокоєння поліції викликав і місцевий українець „Жора”, який провів низку вбивств окупантів³⁸.

Конкретно діяльність дніпропетровської СБ ОУН виглядала наступним чином. У грудні 1942 р. у Кривому Розі був страчений агент гестапо, що видав групу С. Шерстюка – шуцман Пастернак; у Синельниківському районі була проведена велика відплатна акція проти шуцманів та німців, які знущалися з місцевого населення. У с. Лоцманська Кам’янка був ліквідований староста Четвертак, винний у відправленні до

³⁷ *Веденсв Д., Биструхін Г.* Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945. — К.: Генеза, 2006. — С. 172-173.

³⁸ *Слободянюк М., Шахрайчук І.*, вказана праця. — С. 210-211.

Німеччини сотень людей. У Нижньодніпровському районі було розстріляно Федулова і ще трьох гестапівців тощо³⁹.

Активізація антинімецької діяльності націоналістичного підпілля викликала негайну реакцію окупаційної влади. Восени 1942 р. гестапо, аналізуючи український підпільний рух, зазначило: „гіпотеза, що арешт Степана Бандери, лідера ОУН, а також керівників у Рейху та Львові, суттєво зменшить діяльність цієї організації, не підтвердилась. Тон бандерівської пропаганди, спочатку поміркований, став більш агресивним. Листівки, поширені пізніше, направлені супроти Німеччини. Ця пропаганда – збурення, підвела послідовників Бандери до замахів на життя деяких німців, особливо агентів таємної поліції”⁴⁰. Враховуючи це, зрозумілим є пункт № 1 таємної німецької інструкції в Україні, де ворогами німецької влади названі комуністи, послідовники Бандери та партизани. Оунівці визнані потенційно найбільш небезпечними й такими, що підлягали знищенню за будь-яку ціну⁴¹.

Підсилив думку про небезпеку оунівського руху один із працівників апарату Рейхскомісаріату „Україна” професор фон Грюнберг, який здійснив тривалу робочу поїздку за маршрутом Рівне – Бердичів – Вінниця – Київ – Кіровоград – Дніпропетровськ – Запоріжжя – Кривий Ріг – Миколаїв – Херсон – Сімферополь – Севастополь. У своїй доповіді він, зокрема, відзначив надзвичайну активність українського самостійницького руху, що створює свої центри та розповсюджує свій вплив у трикутнику міст Київ – Вінниця – Полтава та Київ – Харків – Сталіно⁴².

У жовтні 1942 р. було заарештовано декілька підпільних груп в Дніпропетровську: в Амур-Нижньодніпровському ра-

йоні (с. Ломівка), у північному передмісті Діївка. Серед заарештованих були активісти ОУН-б П. Морозенко, Г. Зозуля, В. Нечипоренко, Л. Ларжевський, Й. Василенко, Ю. Марченко та член похідної групи Р. Макуха.

У вересні 1943 р. від рук нацистів загинув провідник Криворізької округи В. Гадада. А 22 жовтня на шахті Валявка гестапо розстрілює групу криворізьких оунівців, серед яких були Р. Антоняк, К. Федоряка, Л. Крук (керівник юнацтва ОУН у Нікополі), Л. Костюк, П. Юрчик, Власенко, І. Кутько, А. Шабра й О. Зайко. Перед втечею з Дніпропетровська німці відправили до концтабору професора Олійниченка⁴³.

Влітку 1943 р. на Наддніпрянщині активізувалася військова робота ОУН. Це було пов’язано із переходом націоналістичного підпілля до активних бойових дій проти окупаційної влади. Оунівцям вдалося організувати перші боївки на Київщині, Полтавщині, Вінниччині та Дніпропетровщині, які, однак проіснували недовго⁴⁴. Причинами цього були безліса місцевість, брак зброї та наступ Червоної армії. Характерними напрямками діяльності націоналістичних боївок в цей час була ліквідація працівників німецьких адміністрацій та боротьба з німецькими та більшовицькими групами⁴⁵.

Створення власних збройних формувань жваво обговорювалося в середовищі ОУН-б протягом 1942–1943 рр. Зокрема, у листопаді 1942 р. відбулася військова конференція, на якій були присутні урядуючий провідник М. Лебідь, військовий референт Проводу Д. Грицай, військовий референт ОУН-б північно-західних українських земель В. Івахів, військовий референт ОУН-б центральних та південних земель М. Медвідь і офіцер для спеціальних доручень Проводу І. Климів. Конференція ух-

³⁹ Хобот П., Куделя Д., вказана праця. — С. 13.

⁴⁰ Excerpt from Gestapo report No. 8 on important police matters // The restoration of the Ukrainian State in World War II. — London : UPL, 1987. — P. 70.

⁴¹ Secret German instruction concerning Ukraine // The restoration of the Ukrainian State in World War II. — London : UPL, 1987. — P. 69.

⁴² Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / Відп. ред. С. Кульчицький. — К. : Наукова думка, 2006. — С. 104.

⁴³ Хобот П., Куделя Д., вказана праця. — С. 12.

⁴⁴ ОУН на СУЗ від 1941 року. — Б.м. : Б.в., 1947. — С. 16-17.

⁴⁵ Лебідь М. УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. — Дрогобич : Відродження, 1993. — Ч. 1 : Німецька окупація України. — С. 54.

валила рішення розпочати формування „збройних сил ОУН”⁴⁶. Після цього на терені Волині й Полісся розпочинається створення військових відділів ОУН-б, які пізніше отримали назву Української повстанської армії.

З наближенням Червоної армії до східноукраїнських областей, охоплених мережею націоналістичного підпілля, ОУН-б почала готуватися до збройного опору і відправляти добровольців до відділів УПА, здебільшого на Правобережжя та Полісся. Основним напрямком маршруту щойно сформованих груп повстанців були райони Чорного лісу на Кіровоградщині та Холодного Яру Черкаської області. Найбільш продуктивно в цьому питанні працював Дніпропетровський обласний провід. У одній із доповідних НКВС вказувалося: „3 1943 р., за вказівкою Головного Проводу районні оунівські організації нашої області проводили велику роботу по вербуванню та відправленню до УПА призовних контингентів. Кожний район періодично направляв по явкових паролях до баз формування загонів УПА збройні групи для поповнення”⁴⁷.

Формуванням повстанських відділів, організацією командування та координації дій, а також розміщенням та прохарчуванням новоприбулих займався провідник Кіровоградщини О. Безпалько („Остап”) та провідники, які щойно виїхали з Дніпропетровська П. Дужий („Арсен”), Я. Петренко („Град”), в Холодному Яру – М. Медвідь („Карпович”). Серед тих, хто займався організацією переправлення людей до УПА із м. Дніпропетровськ у 1943 році у документах НКВС називаються “Доктор”, “Чорний”.

Наприкінці жовтня з обласного центру вирушають утримувач однієї з головних конспіративних квартир Крайового проводу, колишній вояк армії УНР Г. Дудка з дружиною, яку підпільники називали “мамою революціонерів” й донькою Лідією, разом із обласним провідником – галичанином

⁴⁶ Патрішяк І. Український визвольний рух у 1942 р. // Український визвольний рух. — Львів : Мс, 2006. — 36. 7. — С. 226-227.

⁴⁷ Мовою документів (Упоряд. Ю. Мешков) // Вільна думка. — 1992. — №10.

„Юрою”. Окремою підводою їхав учасник підпілля із Нижньодніпровська О. Філоненко та машиністка Крайового проводу галичанка „Маруся”. Вони перевозили для УПА велику кількість літератури, півящика набоїв, міни.

За наказом районного організатора мережі ОУН на Лівобережжі Дніпропетровська (за німців цей район числився як окреме місто – Нижньодніпровськ) С. Макуха приблизно в той самий час вирушає в напрямку Кіровоградщини група підпільників під командою лікаря „Арсена”. Загін складався з 22-32 осіб. У цій групі перебував пропагандист і поет М. Самійленко („Лисий”).

Із Дніпродзержинська ще у вересні вийшла група у складі якої перебували провідник Верхньодніпровського району Л. Воловик („Андрій”), М. Страшко та друга група підпільників з лівого берегу Дніпродзержинська, на чолі з невідомим військовим. У дорозі вони зустрілися ще з двома командами. Одною із них, імовірно, була група підпільників із Карнаухівки і Тритузного (околиці Дніпродзержинська), очолені В. Крамаренком („Анатолій Буряк”) і В. Ропаським („Микола Діброва”). Під кінець походу їх налічувалося понад сорок осіб. Група зуміла перейти на територію Кіровоградщини.

Група підпільників із Широківського району формувалася членом ОУН Г. Ільченком (“Новелою”), який відправив до Умані п’ять груп підпільників із довколишніх сіл, по шість чоловік у кожній. 30 жовтня Г.Ільченко, у складі останньої групи, виїхав до УПА. З ним були підпільники В. Санчевський („Запорожець”), В. Черемило („Яруга”), В. Шишко, М. Ващенко („Нива”). За день до того їх боївка (без М. Ващенка), озброєна гранатами, парабеллумом і нагагом напала на трьох власців, які перебували на той час у Пологах. У тих відібрали три карабіни, а також трьох коней й віз. Ця повстанська група дісталася до Уманщини, де об’єдналася з підпільниками із Софіївського р-ну, на чолі з Б. Вороною („Юрком”), оунівцями з с. Тритузне з провідником В. Ропаським, а також із родиною Дудків та „Юрою”.

У грудні 1943 р. вони зголосилися до конспіративної квартири по вул. Пушкіна, 20 до надрайонного провідника СБ ОУН М. Климчука („Хмари”). Усі вони влилися до відділу УПА, яким командував О. Грабець („Батько”).

На керівних посадах в ОУН та у складі Української Головної Визвольної Ради (УГВР) перебували вихідці із Дніпропетровської області, зокрема колишня студентка гірничого інституту, підпільниця ОУН у м. Дніпропетровськ К. Мешко („Верещак”) та її майбутній чоловік, ідеологічний референт КП ПдУЗ О. Логуш („Іванів”). До УГВР, як третій віцепрезидент, увійшов також керівник підпілля в Нікополі Ф. Вовк (відомий в еміграції як І. Вовчук), а в одному з відділів охорони Першого Великого Збору УГВР, який відбувся на південь від с. Сприня на Самбірщині, від 11 до 15 липня 1944 р. перебував його син, також учасник підпілля ОУН на Нікопольщині В. Вовк⁴⁸.

Разом із останнім головнокомандувачем УПА генерал-хорунжим В. Куком була весь час, аж до їхнього арешту в 1954 році, його дружина, також колишня дніпропетровська підпільниця Юлія (Уляна) Крюченко („Оксана”). Восени 1942 р. У. Крюченко була відряджена до м. Новомосковськ для організації націоналістичного підпілля. У роботі вона підпорядковувалася керівнику Дніпропетровського обласного проводу ОУН-б „Лемку”. У Новомосковську У. Крюченко виконувала обов’язки керівника районного проводу і створила низку підпільних осередків, зокрема в самому Новомосковську, с. Знаменівка, Підпільне, Піщанка. В червні 1943 р. В. Кук направив її до м. Кривий Ріг, де вона перебрала референтуру молоді при окружному проводі. Тут її заарештували німці. Після щасливого звільнення із ув’язнення, У. Крюченко переїхала до Умані, куди виїхав КП ОУН ПдУЗ⁴⁹.

⁴⁸ Куделя Д., вказана праця. — Арк. 33-35.

⁴⁹ Іщук О. Життя та доля Уляни Крюченко. — К. : Б.в., 2008. — С. 6-7.

Не зважаючи на те, що Дніпропетровщина перебувала під німецькою окупацією, радянські органи державної безпеки не лише уважно слідкували за діяльністю ОУН-б, але й намагалися боротися з ними. Зокрема вони діяли через агентуру та резидентів. Особлива увага приділялася організації оперативної роботи проти ОУН у великих промислових та адміністративних центрах. З конкретним завданням органів безпеки на окупованій території були залишені такі резидентури: у Харкові – 3 у складі 11 агентів; в Одесі – 2 (12 агентів); у Полтаві, Миколаєві, Дніпропетровську, Житомирі та інших областях – по одній резидентурі⁵⁰. Агент 4 Управління НКДБ УРСР „Якорь”, який перебував у тилу німецьких військ до жовтня 1942 р. зібрав відомості про націоналістичне підпілля в кількох окупованих областях, зокрема в Житомирській, Київській, Кіровоградській, Дніпропетровській та Запорізькій⁵¹.

Наявність радянської агентури негативно впливала на роботу ОУН⁵². У КП ОУН ПдУЗ на радянські спецслужби працював провідник Криворіжчини, згодом політичний референт Донбасу М. Кривошапка („Козик”)⁵³.

Через свою агентуру радянські органи безпеки отримали первинну інформацію про оунівське підпілля та його активістів. Зусиллями агентів було виявлено 57 націоналістичних організацій різного рівня, а під час наступу Червоної армії виявлено й піддано репресіям 153 члени ОУН-б⁵⁴. Це значно полегшило роботу радянських органів державної безпеки із ліквідації націоналістичного підпілля після звільнення території Дніпропетровської області від німецької окупації.

⁵⁰ Ткачук В. Перед судом истории: сотрудничество германских фашистов и украинских националистов в годы второй мировой войны и борьба против них советских органов государственной безопасности. — К. : Б.и., 2000. — С. 185.

⁵¹ Підсумкова доповідь про бойову й агентурно-оперативну роботу 4-го Управління НКДБ УРСР в 1941–1945 рр. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1995. — № 1-2. — С. 22.

⁵² Добровольський О. Оунівське підпілля Донеччини — Слов’янськ : Б.в., 2008. — С. 3.

⁵³ АПС ЦДВР. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 9.

⁵⁴ Ткачук В., указанная книга. — С. 186.

Виникає логічне питання: якої сили набрала ОУН-б на Дніпропетровщині? Дослідники Д. Куделя та П. Хобот з цього приводу наводять ряд документів, зокрема довідку „Про виявлення і ліквідацію контрреволюційного елементу” від 17 жовтня 1944 р. тощо. За підрахунками дослідників, станом на кінець 1944 р. було заарештовано 1680 осіб, запідозрених у належності до ОУН⁵⁵. Ще один дослідник, В. Нікольський подав дещо іншу інформацію. За його підрахунками, протягом 1944-1946 рр. на Дніпропетровщині було заарештовано 342 члени ОУН, що склало 1,2% від загальної кількості по Україні⁵⁶. Зрозуміло, що частина із заарештованих не мала відношення до націоналістичного підпілля, оскільки арешту й ізоляції підлягали і прихильники, і ті, хто лише читали оунівські листівки та літературу, навіть просто знайомі та члени сімей. Зараз поіменно відомо близько 700 осіб, які були учасниками націоналістичного підпілля на Дніпропетровщині. Знову ж таки, зрозуміло, що цей список далеко не повний.

В цілому, роблячи певні узагальнення, відмітимо наступне. Український визвольний рух, репрезентований ОУН та УПА, не був суто галицьким виворотом. Так само, географічно він не обмежувався землями, розташованими на захід від р. Збруч. Активність ОУН на Дніпропетровщині, її боротьба за відновлення державної самостійності України, зокрема у роки німецької окупації, дає привід історикам називати Дніпропетровськ столицею українського націоналізму на Півдні України.

⁵⁵ Хобот П., Куделя Д. Діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) бандерівців на Дніпропетровщині в роки німецької окупації (1941-1944) // Бори сфен. — 1994. — №2. — С. 17.

⁵⁶ Нікольський В. Підпілля ОУН (б) у Донбасі. — К.: Інститут історії НАН України., 2001. — С. 110.

Василь РЕГЕЙ
м. Калуш, 1994 р.

ВІД СЯНУ ДО ДНІПРА

Причинки до історії Південної похідної групи ОУН
1941 – 1942 рр. (фрагмент)

...
До Південного краю належала Одеська, Кіровоградська, Миколаївська, Дніпропетровська і західня частина Запорізької області та Крим. Провідником Південного Краю був Зенон Матла.

Через Новомиргород, Леликівку дісталися ми до Аджамки та Нової Праги, далі до Любомирівки. Приїхали в Жовті Води. Була гарна погода і спекотне літо. Ми милувалися синім небом і почувалися ніби туристами. Були обпечені сонцем, бадьорі, готові до виконання своїх завдань.

Наша група так швидко посувалася вперед, що майже наступала німцям на п'яти. Ми безпосередньо потрапили в прифронтову смугу і мусіли бути обережними, щоб не викликати підозри у німців. Коли доводилося все-таки зустрічатися з ними, то пояснювали, що повертаємося додому в Галичину, бо нас большевики вивезли на схід, а декому пояснювали, що ми з відділу пропаганди при німецькому війську, показували фальшиві посвідки. Це нас часто охороняло від арешту. В прифронтовій смузі Гестапа ще не було, і ми могли робити свою справу.

Коли дісталися до Дніпропетровська, почули гарматні стріли і цокотання скорострільів з лівого берега Дніпра. Недалеко вибухали бомби. Большевики були ще по той бік Дніпра, коли моя підгрупа зв'язку ввійшла до міста. Отаборилися в передмісті в якійсь глибокій балці, де стояла якась італійська частина. Були обережними. Малими групами перебиралися в центр міста на заздалегідь підготовлені помешкання.

Ніхто нас не зупиняв, коли ми навіть підводами заїхали в центр міста. Я зупинився в помешканні по вул. Лібкнехта, 13,

у художника Тараса Максименка. Його син Юрій ще зараз живий. Інші зупинилися на проспекті ім. Карла Маркса та його провулках, недалеко від Дніпра. Місто було бомбардуванням знищене. В невеличкій камениці розмістився штаб Похідної Групи, а в дворі розташувалися вози з вантажем. Ми везли друкарські машинки, зброю, харчі, папір, літературу та інше майно Похідної Групи, в тому числі й ліки, якими опікувалася моя сестра Амалия.

Частина населення покинула місто. Нам було неважко розмістити своїх людей у цих залишених помешканнях. Ми вибирали кімнати в партерах і внизу, щоб забезпечитися від обстрілів. В цьому першому помешканні відбулася святкова нарада штабу Південної Похідної Групи з нагоди закінчення походу. Це було 3 вересня 1941 р. Тоді Зенон Матла офіційно перебрав провід над Південним Краєм (псевдо – Святослав Вовк).

Ще в Кракові, Сяноці й у Львові Провід дістав адреси людей, які весь час жили тут під більшовиками і були вороже наставлені проти советського режиму. Це були ті, хто з першої окупації Галичини активно співпрацював з націоналістичним підпіллям. Провід мав до них листи або псевда. Одними з таких людей були проф. А Рябишенко і проф. Панас Олійченко. Панас Олійченко очолив Дніпропетровське обласне Державне Правління, а я став його заступником. Проф. А. Рябишеко був пізніше призначений міністром внутрішніх справ при Українській Національній Раді в Німеччині. Панас Олійченко був арештований Гестапом і привезений до концтабору в Німеччині. Після звільнення американцями очолював Лігу Українських Політ'язнів. Помер в Лондоні, Великобританія.

Дніпропетровськ був дуже зросійщеним. В розмові з людьми, з якими ми хотіли нав'язати елементарний контакт, не легко було їм довести, що ми українці. Нашу мову вони вважали польською, нас уважали за перебраних німців, що погано навчилися розмовляти по-українському. Нам було прикро і смішно чути це. Ми їм пояснювали, що такими різними українцями зробив нас окупаційний режим: у нас польський, а у

них – московський. Ми пізнавали нове для нас життя, різних людей. В розмовах ми наголошували, які то нові «визволителі» і з яким «новим порядком» до них прийшли, кого ми представляємо і чого хочемо. Ми бажали все оглянути в місті: університет, гірничий інститут, мости на Дніпрі, стацію, вулиці, пам'ятники. Заходили до помешкань, в яких жили робітники та інтелігенція, шукаючи причин і нагоди для розмови. Це нам було потрібне для дальшої праці. Довелося уточнювати, що ми не проти росіян чи російського народу, а проти російсько-більшевицької імперії, проти комуністів і їх режиму.

Оглянули також тюрму, де недавно господарями були енкаведисти, будинок Обкому партії, з якого кілька днів тому втік Брежнев, і в якому ми офіційно думали розмістити нове Обласне Державне Правління. В тюрмі, яку я оглядав, кілька днів пізніше був сам ув'язнений, а з будинку Обкому, де розмістилося Державне Правління, мене 16 вересня 1941 р. «Айнзацкомандо-б» арештувало. Але про це дещо пізніше.

Треба було, не гаючи часу, розгортати роботу, поки що конспіративно, з урахуванням того, що поруч німецька військова влада, що Дніпропетровськ ще прифронтове місто, в якому діяли суворі накази німців, що багато чого було заборонено під загрозою розстрілу.

При допомозі місцевих мешканців удалося примістити наших людей на лівому березі Дніпра. Переходити Дніпро поки що було заборонено. Ми налагодили свої перехідні пункти. Провід мав дуже великі труднощі, і треба було подумати, як підтримувати зв'язок з Головним Проводом ОУН та нашими підгрупами в терені. І в місті не могли ми себе повністю розконспірувати. Ми свідомі були того, і навіть знали, що за нами стежить більшевицьке підпілля, яке скрізь мало своїх агентів: і в Міській раді, і в поліції, і в різних міських службах.

Ми згодом розселилися по різних помешканнях і вулицях. Мешканці міста нам активно в цьому допомагали. Ті, що захопилися ідеями націоналізму, стали з нами співпрацювати. Довелося організувати свою харчівню і різними способами

діставати продукти. Мені в цьому допомагала молода студентка, чи, можливо, була вона навіть молодим інженером, чорнява Катря, яку ми кликали «інженер Катря». Я особисто в цій справі підтримував тісний контакт з деякими місцевим людьми з Миської управи, з головою Миської управи, цікавився її особовим складом. Мусів себе розконспірувати в розмові з головою Миської управи Соколовим, розповісти йому про своє завдання як представника Державного Правління. Однак я йому не вірив. Крім того, його російська мова мене пригнічувала і викликала до нього недовіру. Я був переконаний, що він зайняв цю посаду з доручення большевицького підпілля, і тому так ревно виявляє прихильність до німецької адміністрації. В цьому я переконався, коли мене через кілька тижнів в моєму кабінеті в будинку Державного Правління арештувало «Айнзацкомандо-6». Виходить, що воно одержало від когось точну інфомацію, де я вдень працюю. Без сумніву, що цим інформатором був голова міста Соколов, що так зацікавлено розмовляв зі мною у своєму кабінеті, коли я заходив з пропозицією взяти активну участь у святковому зібранні, на якому мав повідомити визначніших людей міста про відновлення Української Державности у Львові 30 червня 1941 р.

Всі справи, які ми починали були пов'язані з великими труднощами. Це стосувалося й організації Миської управи, і відновлення праці середніх і вищих навчальних закладів, шкіл, Гірничого інституту тощо. І німці перешкоджали, і дуже жваву діяльність розгорнули большевики та їх агенти, які залишилися в Дніпропетровську. Большевицькі агенти в першу чергу звернули увагу на нас. Тому наша Служба Безпеки мала працю. За короткий час їй вдалося розкрити большевицьких агентів. Серед людей з нашої Служби Безпеки найбільше зробив для нас Микола Мушак, якого я добре пам'ятаю ще з Сянока. Нині він вже не живе.

Зенон Матла у своїх спогадах про Південну Похідну Групу згадував про мене відкритим тестом, бо був переконаний, що я загинув у німецькому концтаборі. Він пише:

«В. Переї на окремому святковому зібранні Миської управи та визначних людей Дніпропетровська подав до відома про відновлення Української Державности у Львові, яке відбулося 30.6.1941 року. Ця подія викликала у всіх присутніх великий ентузіазм. Частина учасників цих святкових зборів була поінформована про те, що це відбувається проти волі німців, та що кожної хвилини треба сподіватись реакції з їхньої сторони».

Ми намагалися інформувати людей про справжні наміри німців. Особисто я добре знав психологію німців, бо вчився з ними в одній гімназії, студіював германістику на Варшавському університеті, працював в 1939-1941 рр. в Сянському «Крайсгавптманшафті» в одній канцелярії з т. зв. райхсдойчерами, бачив на власні очі їхню нахабну поведінку і відношення до українців. Ми легко переконували місцевих українців і намагалися знайти між ними людей, які стали б разом з нами до боротьби проти німців і увійшли б в Організацію Українських Націоналістів. Робили це обережно, щоб не проникли в Організацію большевицькі агенти.

Сьогодні вже 1994 рік. Мені пишуть з Дніпропетровська два студенти університету – Дмитро Куделя і Павло Хобот, що зайнялися дослідженням діяльності ОУН на Дніпропетровщині в роки Другої світової війни. Їм вдалося встановити близько 400 імен підпільників, імена агентів-провокаторів і відшукати конспіративні квартири тодішнього підпілля ОУН.

Своїми споминами я ледве чи зможу заповнити багато білих плям у дослідженні перших днів діяльності ОУН і Похідної Групи на Дніпропетровщині. Пам'ять не може вже відтворити багато з того, що більше як півстоліття тому я побачив і пережив.

Важливим є те, що тоді Південна Похідна Група ОУН числом більше тисячі осіб добилася до своїх місць призначення. До Південної Групи входили чоловіки і жінки, галичани й придніпрянци, волиняни і закарпатці, і такі, що перший раз побачили свою Україну, бо народились за її межами. Між нами були такі, що добре знали підсоветську дійсність.

Коли в 1942 р. я повернувся з німецької тюрми і поцікавився долею друзів з Похідної Групи, в тому числі долею свого односельчанина Івана Бузька, який мав призначення до Криму. Невеселі вістки дійшли до нас. Наших людей переслідували не тільки німці, але й такі свої політичні противники, які допомагали німцям. Колись довідаємось, з чієї підказки арештували німці наших людей. Може тут і криється розгадка того, чому мій односельчанин, як і багато інших людей. Може тут і криється розгадка того чому мій односельчанин, як і багато інших, не дійшов до Криму.

Після прибуття до Дніпропетровська ми взялися до праці. Почалися підпільні вишколи. За працею спливав час, що й не зауважили, як минуло два тижні. Я особисто віддавав багато часу організації роботи канцелярії Обласного Державного Правління. Використовував набутий досвід за час довголітньої праці в німецькому Крайсгавптманшафті в Сяноці.

В кінці, як ми й сподівалися, Гестапо вирішило ліквідувати нас. Про підготовку до цього Провід мав відомості давніше. Та все ж таки «Айнзацкомандо-б» вдалося арештувати частину наших людей, не без допомоги дніпропетровчан, замаскованих енкаведистів, що пішли на співпрацю з німцями. Перший арешт відбувся 16 вересня 1941 р. Разом зі мною заарештовано кілька чоловіків і дівчат, разом біля двадцяти осіб. Серед арештованих побачив я в коридорі будинку Гестапа свою сестру Амалію, Таню Патроник, друкарку-машиністку штабу Групи і навіть Зенона Матлу, що мене дуже здивувало. Спочатку думав, що це мабуть облава з метою впіймати разом з усіма того, кого їм було потрібно обов'язково арештувати. Так і вийшло.

Обершарфюрер Шварц, який допитував мене наступного дня, здогадався, а я цього не приховував, що найстаршим серед спійманих буде Регей. Він вирішив мене одного як Обласного Провідника ОУН затримати, а решті, як моїм підлеглим, виїхати негайно з Дніпропетровська в Галичину і зголоситися там до місцевого Гестапа.

Зразу ми всі перебували в будинку Гестапа. Всіх переслуховував старшина СС – високий бльондин з перекладачем, який говорив московською мовою. Питали, звідкіля і чого приїхали в Дніпропетровськ, що тут робимо. Більшість заявляла, що приїхали шукати своїх рідних, яких більшовики вивезли в ці терени. Тільки я сказав, хто я, щоб відвернути увагу Гестапа від інших, зокрема від Крайового Провідника Зенона Матли. Після переслухання мене сепаровано й оголошено почесним в'язнем. Наступного дня відвезли мене до збірного пункту для арештованих провідників ОУН у Кривому Розі. Там я зустрівся ще з іншими провідниками, в тому числі з Петром Ріжко, якого арештували в Кривому Розі. Через тиждень мене відправили етапом у супроводі армійського офіцера, що їхав у відпустку, до тюрми в Києві, на вул Володимирській, 33.

Не зумів я тоді розгадати задумів Гестапа, нічого не підозрював, бо зі мною і в Кривому Розі, і в Києві дуже чомно поводились, дійсно як з почесним в'язнем, що стояв у проводі Обласного Державного Правління й ОУН. Коли б здогадався, що мене везуть до Львова, щоб там, як і інших з Державного Правління, відправити в Освенцім, я би скористався прихильним відношенням фронтового офіцера і по дорозі ще з Києва чи Вінниці, де зупинялися на ночівлю, непомітно втік би. Офіцер не знав, кого він везе чи конвоює. В цьому переконався я у Львові, коли йому черговий Гестапа порекомендував відпровадити мене на нічліг в тюрму на Лонцького. Він зняковів, почервонів від сорому, що людину, з якою провів приємно два дні в дорозі (сам також учитель-германіст), чомусь має передати тюремному вахтерові. Така, мабуть, доля моя – що мав залишитися живим і не зразу порاپив у зуби Гестапа.

Після мого арешту в Дніпропетровському Державному Правлінні та в підпіллі ОУН почався період напруженої праці. Німці явно показали свої наміри щодо України. Почалась відверта боротьба німців та українського революційного підпілля.

Провід Організації, звичайно, мусів вийти з міста на околиці. Арешти було проведено на цілому терені дії Південної

Групи. Одних саджали до в'язниці, інших відсилали на захід, до Галичини чи Волині. Цього відразу я не розумів. Без сумнівів, що Провід мусів ухвалити рішення про реорганізацію Південної Групи і застосувати іншу тактику в новій ситуації, щоб без великих втрат вести боротьбу зновим окупантом. В першу чергу Провід мусів поперекидати людей, які не порали до тюрем в інші місця Південного Краю, а декого відправити й до Галичини. Серед них опинилася моя сестра Амалія, яка через рік мені допомогла втекти з етапу в Перемишлі, коли було видно, що мені призначено бути в Освенцімі.

Багато більше зрозумів я ситуацію, що склалася, коли зустрівся в тюрмі на Лонцького з такими, як я. Вони мені розповіли про те, про що я сам не міг довідатися. Арешти проходили по всій Україні, Гестапо вкидало до в'язниць не тільки людей, що приїхали в Галичину, але й місцевих. Агенти НКВД робили німцям величезну прислугу. Вони називали українських націоналістів енкаведистами, большевиками і в такий підступний спосіб німецькими руками розправлялися з українським націоналізмом та українськими патріотами. Німці не завдавали собі клопоту, щоб прослідкувати за справами і тисячі людей гинули або їхали до концтаборів чи на каторжну працю до Німеччини. Так було в Дніпропетровську, Кривому Розі, Кіровограді, Криму, на Херсонщині й Миколаївщині, в інших областях України.

Заступником Матли став Семчишин-Річка. Після впорядкування справ на Дніпропетровщині, Запоріжжі та Миколаївській області З. Матла подався на Захід, а Річка в Одеську область, в бік Молдавії. Мені на слідстві в 1951 р. слідчий Львівського МГБ, коли мене через десять років знову привезли на Лонцького (12 квітня 1951 р. мене арештували), розповів, як СМЕРШу вдалося по дорозі до Румунії арештувати Річку-Семчишина, який на допитах про себе і свою діяльність усе детально розповів і віддав їм до рук архів Похідної Групи та Крайового Проводу Півдня України. Не знаю, чи той слідчий хвалився, а чи дійсно все це правда. Деякі факти, про які мені говорив слідчий-полковник, могли бути ві-

домі тільки вищим провідникам Південної Групи або взяті з архівів Південної Групи. Василь Кук теж цікавиться подальшою долею Річки і запитував, чи мені відомо щось про діяльність Річки на Півдні. Зенон Матла у своїй книжці про Південну Групу, виданій 1952 р., вважає, що Річка ще живий і діє в Україні, тому його прізвище чи псевдо позначає в книжці літерою «Р». Не живе уже З. Матла, і не можу я йому сказати, що я живий, а не загинув у німецькому концтаборі, і що я не був німцями двічі арештований, як про це пише Л. Шанковський у книжці «Похідні групи ОУН» (Мюнхен, 1958, стор. 33). Він мене також похоронив у німецькому концтаборі.

В липні 1941 р. мені було 26 років. Я був молодий, загартований, і тому переніс всі страхоття в млині смерти на Лонцького, пережив численні розстріли вірних і близьких мені друзів, в тому числі молодого Левка Спарівського – швагра Степана Бандери, та інших друзів, що в одній камері хворіли тифом. Зумів я вирватися з пазурів Гестапо, втекти з тюремної лікарні в Перемишлі з допомогою патріоток-медсестер та моєї сестри. Вона через рік спільно з моїм колишнім провідником з Варшавської групи ОУН Любомиром Пеленським при підтримці Перемиського Українського Комітету, організувала втечу з етапу.

Не знав я тоді і не повірив би нікому, що через десять років після закінчення війни знову потраплю в лапи ворога, цього разу в КГБ, і знову в тюрму на Лонцького, що після довгого слідства й суду, без свідків і прокурора, дістану 25 років советських лагерів і 5 років позбавлення прав.

Моя дорога від Сяну до Дніпра закінчилася на Лонцького. Чудом я вижив, щоб розповісти, як ми боролися за незалежність своєї Батьківщини, за її державність і свободу.

м. Калуш, березень 1994 р.

ИЗ ОРИЕНТИРОВКИ НКВД УССР № 6 ОБЛАСТНЫМ
УНКВД ОБ АКТИВИЗАЦИИ РАБОТЫ ПРОТИВ ОУН
НА ОСНОВЕ ДАННЫХ ПО ДЕЛУ «СОБОРНИКИ»

11 января 1944 г.

Отделом ББ УНКВД Днепропетровской области в результате удачной вербовки агента-внутренника и ряда последовательных, умело проведенных агентурно-оперативных мероприятий по агентурному делу «Соборники» вскрыто и ликвидируется крупное повстанческое подполье ОУН, охватившее своим влиянием значительную территорию области (Днепродзержинский, Криничанский, Перещепенский, Верхнеднепровский, Магдалиновский, Петриковский, Криворожский и другие районы).

При ликвидации организации изъяты: склад оружия (боевые винтовки с патронами, автоматы, ручные гранаты и т. д.); два тайника, в котором хранилась в большом количестве специальная литература ОУН (газеты, брошюры подпольного издания); пишущая машинка, на которой печатались националистические листовки, прокламации и воззвания; развернутая политическая программа ОУН; пароль и пропуск для направления добровольцев в повстанческую армию; условный код для переписки, портреты «проводника» ОУН Степана Бандеры и другие документы и предметы, характеризующие методы и размеры подрывной деятельности организации.

Как установлено следствием, повстанческое подполье украинских националистов на Днепропетровщине было создано специальными эмиссарами ОУН вскоре после объявления немцами закрытия этой организации, по прямым директивам ее центрального руководства.

Показаниями арестованных руководящих участников организации выявлены новые данные о структуре ОУН и о деятельности ее повстанческой армии, сокращенно именуемой УПА («Украинская повстанческая армия»).

В свете этих данных «Организация украинских националистов» за последнее время подверглась коренной перестройке и в настоящий момент ее структура, в отличие от старой, в общих чертах рисуется в следующем виде.

Высшей руководящей инстанцией ОУН является находящийся в Западной Украине ее центральный Комитет, который возглавлял до своего ареста немцами С. Бандера.

Следующими нисходящими ступенями этой организации являются областные или окружные, а затем городские или районные подпольные комитеты ОУН.

Имеются данные о том, что руководители подпольных комитетов ОУН именуются атаманами.

Так, известно, что руководитель Днепродзержинского окружного комитета ОУН Козленко (арестован) называл себя «атаманом Каменского округа ОУН».

Первичными формированиями ОУН на местах – в городах и сельских местностях – являются повстанческие группы этой организации, созданные на крупных промышленных предприятиях, в институтах, школах (среди преподавательского состава), колхозах и т. д., непосредственно ведущие националистическую работу среди украинского населения, подготовляющие повстанческие кадры и обеспечивающие сбор оружия.

В г. Днепродзержинске до последнего времени действовали по указаниям городского комитета ОУН три таких повстанческих группы – на заводе им. Дзержинского, на Азотнотуковом и коксохимическом заводах, причем при аресте участников одной из этих групп был обнаружен и изъят небольшой склад оружия.

УПА, являющаяся вооруженной силой ОУН и оперирующая в волинских и полесских лесах, насчитывает в своих рядах несколько десятков тысяч хорошо обученных солдат и офицеров и располагает крупными складами оружия.

Действуя под флагом объединения украинских националистов для борьбы за «освобождение Украины». УПА в настоящее время ведет против немцев «малую» партизанскую

войну, постоянно беспокоя их своими налетами; истребляет их живую силу и выводит из строя технику, разрушает коммуникации; взрывает воинские эшелоны, склады с боеприпасами, продовольствием и фуражем и т. д. и совершает вооруженные нападения на советские партизанские отряды.

К активным же военным действиям, рассчитанным на осуществление своей основной задачи по завоеванию для Украины «государственной и национальной независимости» и построению, в разрезе программы ОУН, так называемой «Украинской самостоятельной соборной державы» (УССД) с буржуазно-демократической формой правления, УПА намерена перейти позже, когда «обе воюющие стороны истощат свои силы в столь длительной и изнурительной войне».

Другими словами, УПА готовится к активным повстанческим действиям против Советской власти в момент полного завершения Красной Армией очищения территории Советской Украины от немецких захватчиков или в период, непосредственно предшествующий этому.

УПА регулярно выпускает сообщения о боевых действиях своих отрядов.

Сообщения эти составляются по материалам информационно-разведывательной службы УПА и помещаются в печатном органе ЦК ОУН «Вісті», издаваемом во Львове, где имеются подпольные типографии, издательство этой организации.

О серьезных подготовительных мероприятиях «Организации украинских националистов» по поднятию вооруженного восстания против Советской власти свидетельствует следующий факт.

В феврале 1943 года, когда части Красной Армии, преследуя отступающего противника, вторглись в полосу среднего течения Днепра и освободили ряд районов Днепропетровщины, Днепродзержинский подпольный комитет ОУН, обеспокоенный угрозой восстановления советской власти, созвал нелегальное совещание городского актива ОУН. На этом со-

вещании обсуждался вопрос об организации контрреволюционного восстания на случай освобождения Красной Армией Днепродзержинского и других прилегающих к нему оккупированных немцами районов.

Совещание констатировало количественный недостаток оружия и повстанческих кадров и предложило в связи с этим присутствующим активизировать работу по сбору оружия и вербовке в ОУН новых участников.

Днепродзержинский окружной и Криничанский районный комитеты ОУН в условиях немецкой оккупации вели активную националистическую пропаганду среди украинского населения, усиленно популяризируя идеи создания «самостоятельной Украины», призывали украинцев в этих целях вступить в организацию для проведения борьбы как против немцев так и против большевиков; агитировали за уклонение от увода в немецкое рабство, за срыв мероприятий германского командования и т. д.

Располагая широко разветвленной и искусно законспирированной сетью участников организации, во многих звеньях административно-хозяйственного аппарата оккупационных властей (в полиции, горрайуправах и др.), члены указанных комитетов, собираясь на явочных квартирах, обсуждали вопросы развертывания националистической работы среди украинского населения, изготовляли антигерманские и антисоветские листовки и прокламации, которые расклеивали на видных местах, разбрасывали по улицам, раздавали базарным торговкам под видом оберточной бумаги и т. д.

Проводя свою националистическую работу под лозунгом «За Украину самостоятельную, без русского коммуно-большевизма и немецкого национал-социализма», организация украинских националистов в Днепродзержинском и Криничанском районах огромное внимание уделяла идеологической обработке учащейся молодежи, протаскивая националистические концепции на уроках и лекциях в учебных заведениях.

ях, где работало значительное число преподавателей из состава участников организации.

Установлено также, что «Организация украинских националистов» предпринимает активные шаги к распространению своего влияния и на Красную Армию, внедряя в ее ряды в подрывных националистических целях своих участников.

Зимой 1942-1943 гг. в связи с приближением фронта к местам сосредоточения подполья ОУН на Днепропетровщине Криничанский районный комитет ОУН получил от центрального комитета этой организации через некоего «Зинько» (установочные данные неизвестны) следующую директиву.

«Не унывать. Если придут красные – в их армию нужно идти. Везде необходимо проводить националистическую агитацию, особенно в рядах Красной Армии и среди населения, используя красноармейскую шинель».

Ориентируя Вас об изложенном,
ПРЕДЛАГАЮ:

1. Обеспечить повседневное агентурное обслуживание подозрительного по принадлежности к националистическому повстанческому подполью элемента, периодически пополняя путем агентурного выявления учет лиц, в прошлом примыкавших к националистическому движению на Украине (бывших петлюровцев и участников других ранее ликвидированных политбанд; бывших участников СВУ, УВО, УНДО, УНЦ, «Просвиты», других националистических организаций и т.д.).

2. Во вновь освобожденных от немецких захватчиков областях в целях создания такого учета приступить к приобретению надежной агентуры за счет националистического элемента, производя квалифицированные вербовки на базе компрометирующих материалов, а также за счет лиц, разочаровавшихся в национализме.

[...]

4. Разработке оуновского подполья уделить самое серьезное внимание, переключив на нее наиболее квалифицированную и проверенную агентуру.

Начальникам УНКВД осуществлять личный контроль за ходом агентурной работы по разработке подполья ОУН, принимая непосредственное участие в проведении всех серьезных агентурно-оперативных мероприятий.

5. Для обеспечения качественного развора следствия по ликвидируемым агентурным материалам на повстанческие формирования ОУН привлекать к участию в допросах арестованных наиболее опытные квалифицированные кадры следователей. В процессе следствия по этим делам особое внимание обращать на выявление складов оружия, принадлежащих оуновским формированиям.

В соответствии с имеющимися данными о широком внедрении «Организацией украинских националистов» своих участников в карательные и другие официальные органы немецких властей, допросы всех лиц, арестованных УНКВД за службу в гестапо, «вспомогательной полиции», СД, жандармерии, войсках СС, бургомистрах и т. д. вести также в плоскости выявления их принадлежности к ОУН.

[...]

6. Учитывая почти полное отсутствие оперативного учета по линии 1-го спецотдела во вновь освобожденных областях Ураины и в целях избежания вредного для дела параллелизма агентурно-следственную работу по повстанческим формированиям ОУН в этих областях строго контактировать с органами НКГБ.

Практическое осуществление этого контакта возложить только на начальника ОББ или его заместителя.

7. Через тех же лиц во всех УНКВД практиковать периодический обмен информацией с органами НКГБ по вопросам чекистского изучения «Организации украинских националистов»: методов ее подрывной работы, численности и вооружения оперирующих в области бандповстанческих формирований УПА; местопребывания и состава ее центрального комитета и штаба УПА; каналов связи ее первичных формирований с подпольными комитетами и последних с ЦК и т. д.

8. В Киевской, Житомирской и других прилегающих к еще неосвобожденной территории Украины областях провести практические подготовительные мероприятия по разгрому могущих просочиться сквозь линию фронта в наш тыл бандповстанческих формирований УПА, контактируя наружно-оперативные действия с командирами частей внутренних войск НКВД.

9. Особое внимание уделить подбору квалифицированной агентуры для вывода в тыл противника и внедрения в ряды УПА с заданиями по разведывательной и разложенческой работе.

[...]

При вербовке зафронтальной агентуры учесть необходимость наличия у нее родственных и других близких связей на оккупированной еще немцами территории для ее прикрытия и основной семьи в нашем тылу для ее закрепления.

К 15 февраля 1944 года сообщите докладной запиской о ходе агентурно-оперативной работы по вскрытию и ликвидации повстанческого подполья ОУН в области.

Народный комиссар внутренних дел УССР
Комиссар госбезопасности

Рясной

ЦА ФСБ России

Опубліковано: Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. V. Кн. 1. Вперед на запад (1 января – 30 июня 1944 г.). – М.: Кучково поле, 2007. – XXIV, с. 24 – 29.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Арестованного МАКСИМЕНКО Георгия Тарасовича
1915 г. рождения...

Настоящее место жительства:

г. Днепропетровск ул. Комсомольская дом № 9 кв. 2

Допрос начат в 9.00

от 16 июня 1944 года

г. Днепропетровск

/.../

Ответ: ... МЕШКО произвела на меня впечатление умной, волевой женщины. Как я узнал потом, МЕШКО окончила, до войны, один из московских институтов, получила диплом с отличием и звание инженера-механика. Муж ее окончивший тот же институт, националист, находится в Красной Армии.

МЕШКО поговорила со мной и с отцом. Красноречиво ратовала за Украинскую Державу.

Отцу она порекомендовала пойти работать в Городскую управу, где он некоторое время и состоял на службе в отделе искусств, а мне предложила идти на работу в областную управу...

...

Ответ: ... В облуправе МЕШКО, работавшая уже инженером особых поручений, отрекомендовал меня начальнику административного отдела, приехавшему из Львова – профессору РЕДИЮ /РЕГИЮ укл./.

Узнав, что я когда то работал в редакции, РЕДИЙ предложил мне работать в секторе печати, на что я согласился.

На протяжении последующих нескольких дней я видел РЕДИЯ только мельком, затем он совсем исчез. Тогда я обратился к заведующему отделом наробраза – КОЗАРЮ Павлу

Антоновичу, который и зачислил меня в свой отдел инспектором прессы.

Мою задачу, как инспектора прессы, КОЗАРЬ определил так: «Осуществлять руководство «Днепропетровской газетой» – называвшейся тогда «Вільна Украина», со стороны облуправы и организовать печатание новых школьных учебников, которые начала разрабатывать организованная при отделе специальная комиссия».

В чем должно состоять мое руководство газетой, КОЗАРЬ не сказал, зато МЕШКО и ХУДЕНКО, при встречах со мной давали читать газеты с ярко выраженным националистическим характером, выходившие в других городах /Криворжский «Дзвин», Полтавскую газету, «Каменские висти» и другие/, показывали даже газету на украинском языке, выходившую в Румынии.

...

Ответ: Мне известно, что лицами, посещавшими штабквартиру Краевого Провода ОУН, или поддерживавшими организационную связь с ее руководителями и являвшимися ярыми украинско-немецкими националистами, были:

...

РЕДИЙ – Профессор Львовского университета. Лет –35, высокий, худощавый, ходит в очках, энергичен. В Днепропетровск приехал спустя месяц после вступления немцев, но в конце 1941 года немцами был арестован и выслан.

ДА СБУ, Дніпропетровськ. – Фонд кримінальних справ. – Спр. П-24502. – Т. 1. – Арк. 20-39. Оригінал. Рукопис.

СОБСТВЕННОРУЧНОЕ ПРИЗНАНИЕ МАКСИМЕНКО Георгия Тарасовича к вопросу о деятельности «ОУН» в гор. Днепропетровске

От 16 ноября 1943 года

I.

Начав работать в конце сентября 1941 года в организованном при областной управе отделе народного образования, я заметил, что на деятельность управы оказывается влияние с двух сторон: со стороны немецкого военного командования, стремившегося лишить управу и ее отдельных работников всякой самостоятельности в решении даже пустяковых вопросов и со стороны, появившихся в Днепропетровске вместе с немецкими войсками западных украинцев, возглавляемых группой РЕДИЯ (профессора Львовского университета), занявший в управе пост начальника административного отдела. РЕДИЙ со своей группой стремился занять важные посты в управлении городом, в частности члены группы РЕДИЯ были в городской управе, в редакции городской газеты, украинском клубе, полиции и тому подобное, чтобы направить жизнь города в националистическом русле.

Группа РЕДИЯ вскоре (примерно через неделю после начала моей работы в управе) была арестована органами гестапо, как я потом узнал, в связи с убийством видных сторонников одного из украинских националистических «вождей» – Якова МЕЛЬНИКА. Убийство было совершено в одном из западных городов Украины сторонником другого «вождя» Степана БАНДЕРЫ.

Тогда-то я впервые узнал о существовании ОУН разделенное на два течения – более самостоятельное под руководством БАНДЕРЫ и более оппортунистическое, идущее на поводу у немцев под руководством МЕЛЬНИКА.

Я также узнал о существовании нескольких украинских корпусов, обученных в Германии и боровшихся на стороне немцев и вскоре сложивших оружие в знак протеста против

отмены немцами, провозглашенной во Львове «самостоятельности Украины». С этого момента курс немцев во внутренней политике на Украине резко изменился от некоторого попустительства националистическим элементам в виду допущения изображения на печатях тризуба, вывешивания желто-голубого флага до открыто выраженного колониального господства третьей империи.

...
ДА СБУ, Дніпропетровськ. – Фонд кримінальних справ. – Спр. П-24502. – Т. 2. – Арк. 251-262. Копія. Машинопис.

ВЫПИСКА
из протокола допроса
ХУДЕНКО Василия Михайловича

от 3 января 1945 года

...
Вопрос: Расскажите следствию, что Вам известно о существовании организации украинских националистов в г. Днепропетровске и какова была Ваша роль в этой контрреволюционной организации?

Ответ: В конце сентября месяца 1941 года, после месячного моего пребывания в немецком лагере военнопленных, по ходатайству моего отца я возвратился к себе домой. Вскоре после этого, со слов моей тети – МЕШКО Екатерины Яковлевны мне стало известно о том, что в г. Днепропетровск прибыла походная группа украинских националистов, возглавляемая профессором РЕГИЕМ (тут і далі йдеться про Василя РЕГЕЯ – укл.). Сразу же по прибытии в г. Днепропетровск эта группа стала легально проводить свою националистическую работу, путем вербовки новых кадров националистов, насаждая их на руководящие посты в органы и учреждения, созданные немецко-фашистскими властями, путем распространения контрреволюционной оуновской литературы среди населения города.

К этому периоду времени и относится первое мое знакомство с украинскими националистами и идеями национализма. МЕШКО, работавшая уже Областной управе в качестве инженера особых поручений при начальнике административного отдела, которым руководил профессор РЕГИЙ, однажды высказала мне свои националистические взгляды о необходимости участия в работе организации украинских националистов. Через некоторое время МЕШКО принесла мне манифест ОУН к украинскому народу, «Декалог» и другую националистическую литературу, рекомендовав мне заняться ее изучением, что я и сделал. Однажды, при посещении моей квартиры, МЕШКО подробно рассказала мне о существовании органи-

зации ОУН, о мельниковском и бандеровском течениях в ОУН, объяснила о создании так называемого «самостоятельного украинского государства», которое якобы было провозглашено 30 июня 1941 года в г. Львове, и что нам украинцам необходимо принять самое активное участие в разрешении этого вопроса, а не сидеть сложа руки. Таким образом, МЕШКО постепенно втянула меня в националистическую работу, обрабатывая и ознакамливая с основными понятиями об украинском национализме.

Вопрос: То есть были завербованы в организацию ОУН?

Ответ: Да, короче говоря, я был завербован в организацию ОУН для проведения контрреволюционной националистической работы.

Вопрос: Продолжайте Ваши показания по существу заданного Вам вопроса.

Ответ: Вскоре профессор РЕГИЙ и другие националисты из его группы были арестованы гестапо и дальнейшая судьба их мне не известна. После произведенных арестов националистов походной группы ОУН националистическую работу стал возглавлять так называемый «национальный украинский комитет» созданный при Областной управе и руководимый украинским националистом ОЛЕЙНИЧЕНКО Панасом Васильевичем, бывшим директором (ректором – укл.) Днепропетровского транспортного института. Этот национальный комитет имел своей целью проникновение во все органы немецких учреждений и через своих представителей осуществлял там националистическую работу, главным образом среди украинской интеллигенции города.

ДА СБУ, Дніпропетровськ. – Фонд кримінальних справ. –
Спр. П-24502. – Т. 3. – Арк. 37-39.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОУН

У БОРОТЬБИ
З НІМЕЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

Василь РЕГЕЙ

Василь КУК

Микола САМІЛЕНКО

Уляна КРЮЧЕНКО

Петро ДУЖИЙ

Федір ВОВК